

יצחק לאור

ינוחו כל טובי עמנו באשר הם

איך נכשלו הניסיונות לערוך טקסי קבורה חגיגיים של גדולי האומה בראשית ימיה של המדינה

איריאולוגיה ונוף סמלי, מאת דורון בר, הוצאת מאגנס, 2015, 252 עמודים

ב1964 אישר ראש הממשלה לוי אשכול, בניגוד לעמדת קודמו דוד בן גוריון, להביא את ארונותיהם של זאב ז'בוטינסקי ורעייתו לארץ. אפשר היה להביאם קודם באמצעות ארגונים לא ממלכתיים, כמו שהביאו את עצמות בורוכוב (מת ב-1917, נקבר מחדש בכינרת ב-1962) או משה הס (מת ב-1875, נקבר מחדש בכינרת ב-1961). ואולם ז'בוטינסקי, שמת בניו יורק ב-1940, כתב בצוואתו שרק ממשלה יהודית תביא אותו לארצות הארץ. אי אפשר לדעת אם התכוון להבאת הארון לעת הקמתה של מדינה יהודית (שהרי מת בעת שלטון המנדט שגירשו). מכל מקום, אייבהאת הארון נהפכה למחלוקת פוליטית במשך עשור וחצי מאז הקמת המדינה.

קברו של זאב ז'בוטינסקי בירושלים
צילום: דורון אבי

הממשלה עצמו סל לצרפת. מעשה שטן, הצרפתים אוהבים לוויית טקסיות ולכן, בהגיע הארון לנחיתת בניינים בפאריס, "מחלקה של חיל האוויר הצרפתי דיגלה את נשקה ותזמורת צבאית השמיעה תרועת כבוד... אשכול, שמנע את קיומו של טקס קבורה ממלכתי-צבאי ז'בוטינסקי בישראל, מצא עצמו עתה בטקס צבאי-ממלכתי צרפתי."

בארץ נאם בגין ליד הקבר: "לעם היהודי בארצו ובתפוצות גלותו במערב ובמזרח, ללוחמי החירות בקרב אומות העולם... 46 שנה אחרי שלחם [...] בהרי אפרים ובמעברות הירדן למען השב את ארץ ישראל לבעליה הנצחיים, 25 שנה אחרי שנגזרה עליו גלות על ידי שלטון נוכרי בגלל מלחמתו למען מדינה עב-רית והצלת עמו מהשמדה, 34 שנים לאחר הסתלקותו [...] 16-1 שנה לאחר סילוק השלטון הנוכרי ותקומת ישראל – שב זאב ז'בוטינסקי אל המולדת". הארית-מטיקה הרבתה שמחה והפומפוזיות – עוד יותר.

יורשה לי להרוג לצרפת. הצרפתים, בשיאה של המהפכה, התאהבו מאוד מלוויות של אנשים גדולים. זוהי ראשיתה של הלאומיות. בין היתר ערכה המדינה המהפכנית את לווייתו של וולטר. הוא מת אמנם שנה לפני המהפכה, ב-1778, אבל ב-1791 הוקם הפי-נתיאון והפילוסוף הובל בטקס אדיר לקבורה. יקצר המקום לתיאור התהלוכה התיאטרונלית והססגונית. ככלל, החילוניות המופגנת של וולטר ושל המהפכה לא הצליחה למחוק את הרקע הנוצרי של המדינה המערבית. התהלוכה היתה כל כך יפה עד שהצרפתים רצו הדרן ואכן וולטר נקבר שוב, ושוב בפנתיאון. גם גיבורים אחרים נקברו כך, עם סוסים חזילים ותזמורת רות ורגלים ותהלוכות.

בעניין אחר כתב מישל פוקו: "כוחה של המדינה... נובע מן העובדה שהמדינה המערבית המודרנית

שילבה לתוך צורה פוליטית חדשה טכניקת שלטון ישנה, שמקורה במוסדות הנוצריים". לשון אחר, אצל יהודים זה לא כל כך הצליח. אמנם התכוונו להקים פנתיאון וקברו שני מנהיגים בהר הצופים לפני שעבר לשלטון ירדן, אחר כך קברו מחדש את הרצל ופתחו את "חלקת גדולי האומה" בהר שעל שמו, ובכל זאת, אף פעם לא הצליח לנו להיות מערביים, כלומר נוצריים. ולכן המדינה וטקסיה נראים אצלנו די מצחיקים. קחו למשל את הלווייתו מחדש של ליאופולד יעקב גרינברג, מנהיג ציוני שעבר עם הרצל ומת באנגליה ב-1931 וציווה לשרוף את גופתו ולקבור את הכר בהר הצופים. הרבנות בירושלים הודיעה שאסור, כי לא שורפים יהודים. ובכן, ביקשו לקבורו מחוץ לגדר. הרבנים התנגדו ואיימו בחרם. המשפחה באנגליה זעמה. המוסדות הציוניים ניסו לפשר. יהדות אנגליה היתה חשובה מאוד בימים ההם. המשפחה שלחה את הכר בספינה, הספינה הגיעה עם הכר, עגנה ביפו, הכר הורד לחוף, אף אחד לא רצה לקחת, במכס איימו לזרוק. אז פנה חיים ארלוזורוב לקבוצת דגניה וביקש לקבור אצלה את הכר. לחברי דגניה היה תנאי: שום כתובת באנגלית על המצבה. המשפחה רצתה דווקא כתובת באנגלית. בסופו של דבר ניצחו הקיבוצניקים ועל הקבר נכתבו בעברית הפרטים ההכרחיים והוסיפו: "ארץ ישראל לעם ישראל".

הספר הזה בנוי בצורה משונה. סדר הקבורות אינו כרונולוגי. מתוארות קבורותיהם מחדש של הרצל, וולפסון, נורדאו, פינסקר, אוטישקין, סוקולוב, צ'לנוב, סמולנסקין ועוד. בר מונה את הקבורות ומראה כיצד תנועת העבודה בנתה לעצמה פנתיאון בבית הקברות של כינרת ואיך האומה בנתה פנתיאון לאומי יותר בהר הרצל. העניין שקע, אולי עבר אינפלציה. ספק אם אנשים זוכרים לווייתו שעברו כאן בעשורים ההם, לפני הטלוויזיה.

החוקר שב ומצטט את העיתונים של הימים ההם ומשתמש בהם כעדות להתרגשות הקהל. היתה התרגשות, או העיתונים חשבו שצריך לרווח על התרגשות? למה זה חשוב? משום שהחברה הישראלית היתה חברה מאוד פוליטית, כולל עיתוניה, וקשה לאמוד את האמיתות, כגון התרגשות. בר כותב: "בשנים שלפני 1948 ולאחר הקמת המדינה כללה החברה האזרחית מגוון רחב של קבוצות שהשפיעו על התפתחותה ועל השיח הציבורי בה, כמו גם על הדרך שבה נתפסו הקבורות השניות". זו כמובן טעות. כל הארגונים שהוא מזכיר – הרבנות, ההסתדרות, המפלגות, יוצאי בית"ר, יוצאי לח"י, הקיבוצים, הוועדים להעלאת עצמותיו של פלוני או אלמוני – כולם היו ארגונים פוליטיים. החברה היתה מורכבת אך ורק מארגונים פוליטיים. כל זה השתנה, כמובן, התאים הרבים נעלמו ונשארה חברה פוליטית המשכפלת את עצמה בעזרת טלוויזיה ומערכת הנידון וצבא. הלווייתו לאומית לקורבנות רצה נערכות ונשכחות. רק ההורים או היתומים זוכרים.

בן גוריון התנגד. הוא חשב שראוי היה להביא את הרצל (ואף השתתף ביומיה; הלוויית הרצל היתה לאירוע לאומי גדול שתיאורו פותח גם את הספר של דורון בר, "איריאולוגיה ונוף סמלי") וגם הספין עם הבאת ארונו של רוטשילד לחלקת הקבר שהקים לעצמו בהרן ליד זיכרון יעקב. אבל כשהנשיא בן צבי השתדל בעניין ז'בוטינסקי, כתב לו בן גוריון: "האם נעלה כל מיליוני האנשים שמתו במשך כל הדורות בגולה – ובתוכם אנשים לא פחות חשובים מבני דורנו? לשם מה? כלום ליהודים מתים אנו זקוקים? הנהפוך ארצנו לארץ הקברים? ינוחו כל טובי עמנו באשר הם – כל עוד מיליוני יהודים חיים בגולה".

בן גוריון, כידוע, לא שטם את ז'בוטינסקי ולפחות הסכים אתו בעניינים הפוליטיים המרכזיים ורק משאל העם של חברי ההסתדרות נמנע ממנו חתימת הסכם בין תנועתו לימין בהנהגת ז'בוטינסקי, כמה שנים לפני מותו בניו יורק. עם קום המדינה האמין בן גוריון כי מסוכן להעניק למנחם בגין הישג סמלי וכך, ככל שהתארך הוויכוח גדלה חשיבותו של ז'בוטינסקי. כל כך הרבה מנהיגים ציונים הובאו לארץ ונקברו בכל מיני מקומות עד שעניין ז'בוטינסקי האסור היה לראש פינה או גירוד ממושר.

האירוע עצמו, כמו כל אירוע כזה אצל אומה בלי מסורת לאומית שלא היו לה קבורות מנהיגים אף פעם, נהפך למשהו מצחיק. המארגנים התכוונו לארגן קריאת משניות לאורך הטיסה מניו יורק. אך ערי ז'בוטינסקי, בנו של המנהיג, התנגד בתוקף: "הרעיון של בית כנסת מעופף, שבו יאמרו תהילים ויישבו בכובעים הוא יותר ממגוחך... ראש בית"ר היה כל ימיו אוכל טרף ולא ביקר בבתי כנסת ולבנו יחידו לא סידר בר מצווה עם רב. מסיבות פוליטיות מוכן היה לאכול גפילטע פיש ותו לא". הסממנים הדתיים צומצמו אפוא למינימום.

הצבא, החליט אשכול, לא ישתתף בהלוויה. ראש